

29. novembar: Osnivanje nove Jugoslavije

Dmitry Pozhidaev

Pre samo nekoliko dana, Vlada Srbije najavila je odluku da sruši legendarni hotel Jugoslavija, teško oštećeni tokom NATO bombardovanja 1999. godine, kako bi napravila mesto za luksuzni hotel Ritz-Carlton. Otvoren 1969. godine, hotel Jugoslavija bio je najveći u celoj federaciji i simbol jedne zemlje koje više nema. Ipak, čak i dok fizički tragovi Jugoslavije blede, njen istorijski značaj i virtuelno prisustvo ostaju podjednako snažni. Ovo trajno nasleđe podstiče nas da razmislimo o transformativnoj viziji i globalnom uticaju Jugoslavije, dok obeležavamo dan njenog osnivanja, 29. novembar.

Dana 29. novembra 1943. godine, usred previranja Drugog svetskog rata, Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije (AVNOJ) proglasilo je osnivanje nove Jugoslavije u Jajcu, Bosna. Ovaj trenutak označio je rođenje federacije koja je zamišljala radikalno drugačiju budućnost od nejednakosti i podela za vreme kraljevine. Utemeljen na principima „bratstva i jedinstva,“ jugoslovenski projekat imao je cilj da prevaziđe etničke, socijalne i ekonomske podele koje su definisale međuratnu kraljevinu.

Decenijama je 29. novembar slavljen kao Dan republike širom federacije. Bio je to dan parada, kulturnih događaja i zajedničkog podsećanja na revolucionarno nasleđe i aspiracije socijalističke države. Porodice su se okupljale, radnici su razmišljali o svom doprinosu, a studenti su učili o borbama i dostignućima ujedinjene Jugoslavije. Taj dan simbolizovao je ne samo pobedu nad fašizmom već i obećanje društva zasnovanog na jednakosti, solidarnosti i zajedničkom napretku. Čak i nakon raspada Jugoslavije, ovaj dan se i dalje slavio u Srbiji sve do 2001. godine. Živo se sećam državnog prijema kojem sam prisustvovao 1998. godine, čiji je domaćin bio Slobodan Milošević u Sava centru – ikoničnom prostoru u Beogradu koji je prethodno bio svedok poslednjeg kongresa Saveza komunista Jugoslavije. Taj trenutak, poput samog dana, evocirao je i veličinu i kontradikcije nasleđa Jugoslavije.

Transformaciono obećanje nove Jugoslavije

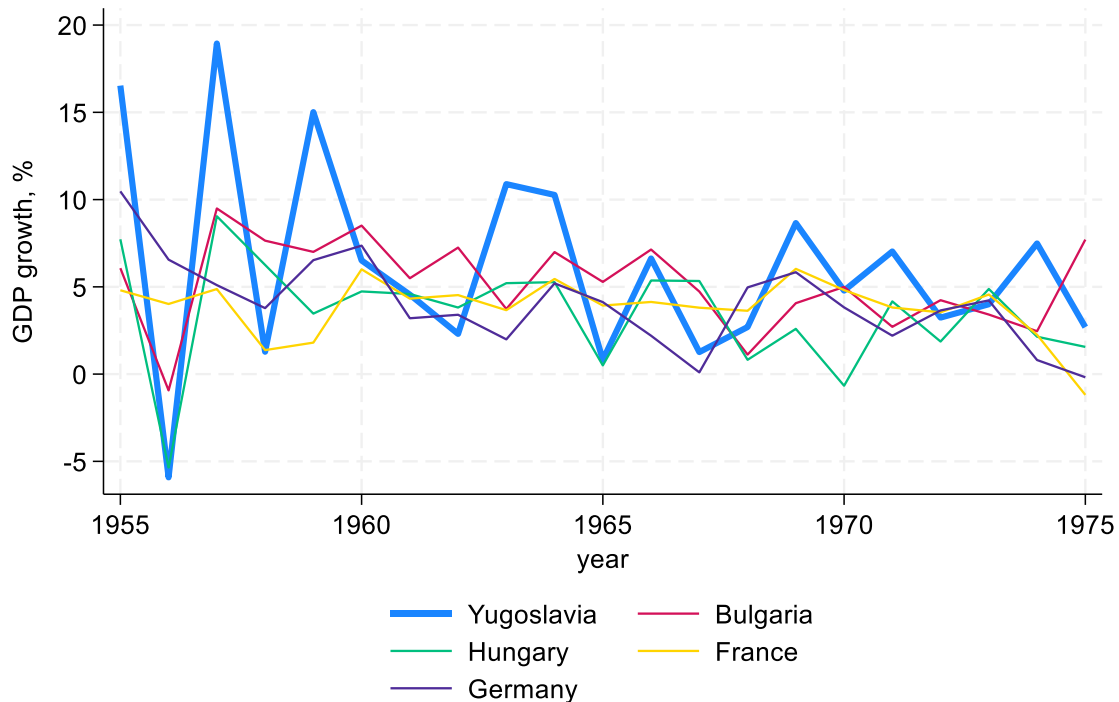
Ideali na kojima je osnovana Jugoslavija duboko su odjekivali među radničkim masama, koje su bile mobilisane da obnove ratom razorenu zemlju i započnu ambiciozan put

socio-ekonomske transformacije. Vizija je bila jasna: iskoreniti nejednakosti kraljevske Jugoslavije i stvoriti društvo u kojem sve nacije i narodnosti mogu napredovati.

Smelost jugoslovenskog projekta postaje još značajnija kada se posmatra u kontekstu ogorčenih međuetničkih sukoba i zločina tokom Drugog svetskog rata. Užas rata, poput genocida nad Srbima, Jevrejima, Romima i antifašističkim Hrvatima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, zajedno sa drugim brutalnostima i podelama koje je rat doneo, ostavio je duboke rane na narodima Jugoslavije. Prevazilaženje tih rana zahtevalo je revolucionarnu viziju koja je prevazilazila jednostavno pomirenje.

Osnivači socijalističke Jugoslavije, čvrsto uvereni da nova socijalno pravedna država koja pripada radnim ljudima svih nacija može ujediniti njene građane, započeli su transformativni projekat koji je imao za cilj da prevaziđe prošlost. Ova vizija bila je utemeljena na principima „bratstva i jedinstva“, ne kao pukim sloganima, već kao promišljenoj strategiji za podsticanje solidarnosti među raznovrsnim etničkim grupama zemlje. Ideja je bila jasna: samo društvo zasnovano na socijalnoj pravdi, jednakosti i zajedničkom prosperitetu moglo je zaceliti podele i stvoriti bolju budućnost.

U tri decenije nakon osnivanja, Jugoslavija je postigla izvanredan napredak. Tokom 1950-ih do 1970-ih, perioda koji se često naziva „slavnih trideset godina“ zbog široko rasprostranjenog ekonomskog rasta širom Evrope, Jugoslavija se [istakla](#) kao jedna od najbrže rastućih zemalja na kontinentu. Ovo se može videti na slici 1: iako promenljiva, stopa rasta Jugoslavije je često bila iznad ne samo drugih socijalističkih zemalja, već i iznad evropskih sila poput Nemačke i Francuske. U proseku, jugoslovenska ekonomija je rasla po stopi od 6,2% godišnje u periodu 1955-1975, u poređenju sa 5,2% u Bugarskoj, 3,5% u Mađarskoj, 3,8% u Francuskoj i 4,0% u Nemačkoj. Bruto domaći proizvod Jugoslavije se utrostručio tokom ovog perioda. Od pretežno agrarne, zemlja se transformisala u modernu industrijsku državu sa razvijenim industrijama, kao što su proizvodnja automobila, aviona i elektronike. Kroz jedinstveni model socijalističkog samoupravljanja, zemlja je kombinovala industrijsku modernizaciju sa participacijom na nivou zajednice, stvarajući mogućnosti za milione ljudi.

Slika 1. Rast BDP-a Jugoslavije u poređenju sa nekim evropskim zemljama. Izvor: Autor na osnovu podataka Madisson Project Database 2020.

Veliki eksperiment u socijalizmu

Dok su sve socijalističke zemlje u određenoj meri eksperimentisale – iako je u Sovjetskom Savezu ovo eksperimentisanje prestalo prilično rano, a u zemljama poput Mađarske i Čehoslovačke zaustavljeno sovjetskim intervencijama – Jugoslavija je, možda, bila najsklonija eksperimentisanju. Čitav njen posleratni razvoj bio je jedan veliki eksperiment u kreativnom pokušaju da se funkcionisanje zemlje uskladi sa načelima marksizma. Razočarana „etatizmom“ posle kratkog perioda, Jugoslavija je započela ambiciozan projekat izgradnje socijalizma samoupravljanja, gde su ekonomske i političke odluke bile u rukama radnih kolektiva, a ne državne birokratije, kao u Sovjetskom Savezu.

Ova težnja ka eksperimentisanju bila je utkana u Programu Saveza komunista, koja je proklamovala da ništa što je stvoreno „ne može biti toliko sveto da ne bi moglo biti zamenjeno boljim, naprednijim, humanijim.“ Tito je [tvrdio](#) da je radničko samoupravljanje najsnažniji bedem protiv nacionalizma koji je pretio zemlji: „Ne postoji srpski ili hrvatski proletarijat,“ rekao je. „Postoji samo jugoslovenski proletarijat.“ Na vrhuncu,

jugoslovenski eksperimenti u radničkom samoupravljanju privlačili su pažnju kako zapadnih, tako i zemalja u razvoju, željnih da prouče njene inovativne pristupe upravljanju i ekonomskoj organizaciji.

Neki kritičari tvrde da su ovi eksperimenti odveli Jugoslaviju predaleko i posejali seme njenog raspada, dok drugi, poput Branka Horvata, [smatraju](#) da je zemlja na kraju propala upravo zato što nikada nije u potpunosti sprovela radničko samoupravljanje. Kako koncept samoupravljanja ponovo [privlači](#) pažnju u ekonomskim diskusijama, jugoslovensko iskustvo ostaje duboko relevantno, pozivajući na novu analizu njegovih uspeha i neuspeha.

Globalni lider u Pokretu nesvrstanih

Transformativno obećanje Jugoslavije proširilo se i van njenih granica. Tokom 1960-ih i 1970-ih, zemlja je postala lider u globalnom Pokretu nesvrstanih, zagovarajući alternativni put u polarizovanom svetu Hladnog rata. Uloga Jugoslavije u pokretu bila je ne samo jedinstvena već i revolucionarna. Bila je jedna od prvih socijalističkih zemalja i, možda, jedina u ranoj fazi koja se pridružila Pokretu nesvrstanih, daleko pre otopljanja odnosa između Zapada i sovjetskog bloka. Ovo je bio hrabar i promišljen politički potez, koji je signalizirao posvećenost Jugoslavije nezavisnoj spoljnoj politici koja je odbacivala svrstavanje uz bilo koju od supersila.

Za razliku od drugih nesvrstanih zemalja, čija je nesvrstanost često bila proizvod antikolonijalnih revolucija ili postkolonijalnog prkosa prema bivšim imperijalnim gospodarima, jugoslovenska nesvrstanost proizašla je direktno iz dinamike međublokovske politike. Bila je to posledica autentične komunističke revolucije koja je težila nezavisnosti i jednakosti, ne samo unutar svojih granica već i na međunarodnoj sceni. Jugoslovenska nesvrstanost bila je kulminacija teškog političkog puta koji je zemlju vodio od margina evropske blokovske politike do vrhunca globalne diplomatije. Iz ove jedinstvene pozicije, Jugoslavija je postavila tempo političkog razvoja kako unutar Pokreta nesvrstanih, tako i širom Trećeg sveta tokom ere Hladnog rata, oblikujući novi ideološki i spoljnopolitički odgovor na dominantne tokove u međunarodnim odnosima.

Jugoslavija je igrala ključnu ulogu u oblikovanju Pokreta nesvrstanih, pružajući most između globalnog Severa i Juga. Ova dvostruka pozicija omogućila je zemlji da deluje kao ono što neki naučnici [nazivaju](#) „liminalna hegemonija“, prostor između razvijenih i zemalja u razvoju. S jedne strane, Jugoslavija je pružala liderstvo globalnom Jugu, pomažući u ujedinjenju tek oslobođenih nacija Afrike, Azije i Latinske Amerike pod zajedničkom agendom antikolonijalizma i pravednog globalnog razvoja. S druge strane,

njen socijalistički model, jedinstveni ekonomski eksperimenti i relativno razvijena ekonomija davali su pokretu veću međunarodnu kredibilnost i pozicionirali ga kao legitimnu treću silu u globalnoj politici.

Pod vođstvom Josipa Broza Tita, Jugoslavija je bila ključna u organizaciji prvog samita Pokreta nesvrstanih u Beogradu 1961. godine, koji je okupio predstavnike iz 25 zemalja kako bi artikulisali viziju međunarodne saradnje, mira i solidarnosti. Za razliku od sovjetskog insistiranja na ideološkoj konformnosti, angažman Jugoslavije u Pokretu nesvrstanih bio je pragmatičan, naglašavajući dekolonizaciju, ekonomsku nezavisnost i mirnu koegzistenciju. Ovaj pristup odjekivao je kod mnogih postkolonijalnih država koje su želele da navigiraju opasnim vodama Hladnog rata, a da ne podležu pritiscima svrstavanja.

Doprinosi Jugoslavije Pokretu nesvrstanih prevazilazili su retoriku. Nudila je tehničku i razvojnu pomoć zemljama globalnog Juga, podržavala njihove antikolonijalne borbe i zalagala se za novi međunarodni ekonomski poredak koji bi prioritet davao potrebama zemalja u razvoju. Postavljanjem tempa političke agende NAM-a, Jugoslavija je oblikovala ključne rasprave o suverenitetu, razvoju i globalnoj pravdi tokom ključnog perioda svetske istorije.

Kroz svoju „liminalnu“ poziciju, Jugoslavija je unapredila sopstveni međunarodni ugled dok je ojačala ulogu Pokreta kao vitalnog aktera u globalnoj diplomatiji. Načela NAM-a o suverenitetu, jednakosti i nemešanju, načela koja je Jugoslavija pomogla da se uspostave, i dalje inspirišu rasprave o globalnom upravljanju, pravdi i nasleđu kolonijalizma. Na taj način, jedinstvena uloga Jugoslavije u Pokretu nesvrstanih ostaje svedočanstvo o mogućnostima nezavisne i principijelne spoljne politike, ukorenjene u idealima solidarnosti, jednakosti i mira.

Nasleđe i refleksija

Dok se sećamo 29. novembra, slavimo ne samo rođenje nove Jugoslavije, već i ideale koji su mobilisali generacije da sanjaju o pravednijem i ravnopravnijem društvu. Jugoslavija je bila država vođena ciljevima, a njeno neprestano eksperimentisanje odražavalo je ambiciju njene revolucionarne vizije. Nijedna od država naslednica ne može se pohvaliti takvim transformativnim ciljem. Težnja ka članstvu u Evropskoj uniji, kojoj streme zemlje poput Srbije, Bosne i Severne Makedonije, blede u poređenju, osim ako neko ozbiljno ne veruje da EU predstavlja komunizam.

Kao lider Pokreta nesvrstanih, Jugoslavija je demonstrirala hrabar i inovativan pristup međunarodnim odnosima. Prevazišla je binarne podele Hladnog rata, postavljajući tempo političkog razvoja u Trećem svetu i nudeći pragmatičnu, ali principijelnu viziju globalne solidarnosti. Jugoslovenska „liminalna hegemonija“ između globalnog Severa i Juga nije bila samo politička strategija već i odraz njenih revolucionarnih ideala—napora da se globalna dinamika preoblikuje kroz jednakost, saradnju i uzajamno poštovanje.

Raspad Jugoslavije nije samo označio kraj jednog vizionarskog sna, već je i čitavu grupu ljudi lišio njihove države. Do 1981. godine, preko 1,2 miliona ljudi se identifikovalo kao Jugosloveni, prevazilazeći uske okvire etničkih identiteta. Za ove ljude, biti Jugosloven nije bio samo administrativna oznaka, već stvarni životni identitet i ujedinijuća realnost. Kolaps federacije prisilio ih je da usvoje restriktivne etničke afilijacije, često u suprotnosti sa njihovim ličnim osećajem pripadnosti. U svetu gde je biti Evropljanin postalo moderno, biti Jugosloven postalo je nepopularno, pa čak i prezreno, bolno podsećanje na ideološki i kulturni raspad koji je pratio pad Jugoslavije.

Na unutrašnjem planu, politički i institucionalni dizajn Jugoslavije predstavljao je jedinstveni eksperiment u federalizmu. Sa visokim stepenom federalizacije, gde su odluke donošene konsenzusom između republika i autonomnih pokrajina, i gde su republike imale pravo na bilateralne odnose sa drugim državama i sopstvene banke za značajnu kontrolu nad regionalnim investicionim politikama, socijalistička Jugoslavija se s pravom može smatrati pretečom današnje Evropske unije. Njena struktura je nastojala da uravnoteži nacionalne težnje sa potrebom za jedinstvom, nudeći okvir zajedničkog suvereniteta koji odjekuje u osnovnim principima EU.

Međutim, tragičan raspad Jugoslavije duž etničkih linija i njen konačan kraj postavljaju važno pitanje o budućnosti Evropske unije. Može li EU, suočena sa sopstvenim tenzijama, od rastućeg nacionalizma do ekonomskih nejednakosti, izbeći sličnu sudbinu? Kakve lekcije se mogu izvući iz napora Jugoslavije da održi različite zajednice zajedno pod zajedničkom vizijom i njenog neuspeha da očuva to jedinstvo u svetlu rastućih unutrašnjih podela? Iskustvo Jugoslavije služi i kao inspiracija i kao upozorenje, naglašavajući potrebu za solidarnošću, prilagodljivošću i zajedničkom posvećenošću zajedničkim idealima kako bi se sprečila fragmentacija.

U pozadini kontinuirane i produbljujuće krize neoliberalnog kapitalizma, sada udružene sa „[dugim povlačenjem](#)“ levice sa gotovo svih pozicija moći i uticaja, i usred sve nestabilnijeg međunarodnog bezbednosnog okruženja, Jugoslavija nudi dragocene lekcije. Predstavlja primer principijelne, ali odmerene politike, koja promovise deeskalaciju i međunarodnu saradnju.

Danas nasleđe Jugoslavije poziva na obnovljeno razmišljanje o njenim hrabrim eksperimentima u radničkom samoupravljanju, njenoj nezavisnoj i vizionarskoj spoljnoj politici i njenoj nepokolebljivoj posvećenosti jedinstvu i solidarnosti. Ostaje snažan podsetnik da, čak i u podeljenom i nejednakom svetu, alternativna vizija globalne i domaće politike, ukorenjena u jednakosti, pravdi i kolektivnom napretku, nije samo moguća već i suštinski važna.

Tekst je originalno [napisan](#) na engleskom.